

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (όγδοο τμήμα)

της 7ης Αυγούστου 2018*

«Προδικαστική παραπομπή – Γεωργία – Στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης – Κανονισμός (ΕΚ) 1257/1999 – Άρθρα 10 έως 12 – Ενίσχυση για πρόωρη συνταξιοδότηση – Εθνική νομοθεσία που προβλέπει τη μεταβίβαση της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση μέσω κληρονομικής διαδοχής – Νομοθεσία εγκριθείσα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή – Μεταγενέστερη αλλαγή θέσης – Προστασία της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης»

Στην υπόθεση C-120/17,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Latvijas Republikas Satversmes tiesa (Συνταγματικό Δικαστήριο, Λεττονία) με απόφαση της 28ης Φεβρουαρίου 2017, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 7 Μαρτίου 2017, στο πλαίσιο της δίκης

Administratīvā rajona tiesa

κατά

Ministru kabinets,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (όγδοο τμήμα),

συγκείμενο από τους J. Malenovský, πρόεδρο τμήματος, D. Šnáby και M. Βηλαρά (εισηγητή), δικαστές,
γενικός εισαγγελέας: P. Mengozzi

γραμματέας: K. Malacek, διοικητικός υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζήτησεως της 17ης Ιανουαρίου 2018,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η Λεττονική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις I. Kucina και G. Bambāne,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από την J. Aquilina και τον I. Naglis,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 30ής Μαΐου 2018,

εκδίδει την ακόλουθη

* Γλώσσα διαδικασίας: η λεττονική.

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία των άρθρων 10 έως 12 του κανονισμού (ΕΚ) 1257/1999 του Συμβουλίου, της 17ης Μαΐου 1999, για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ) και για την τροποποίηση και κατάργηση ορισμένων κανονισμών (ΕΕ 1999, L 160, σ. 80), καθώς και της αρχής της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης.
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο αίτησης ελέγχου συνταγματικότητας που υπέβαλε το Administratīvā rajona tiesa (περιφερειακό διοικητικό πρωτοδικείο, Λεττονία) κατά την εκδίκαση διαφοράς μεταξύ περισσοτέρων ιδιωτών και της Lauku atbalsta dienests (Υπηρεσίας στήριξης της αγροτικής οικονομίας, Λεττονία) με αντικείμενο το κύρος συμβάσεων δημοσίου δικαίου σχετικών με τη χορήγηση της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση γεωργών βάσει των άρθρων 10 έως 12 του κανονισμού 1257/1999.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

- 3 Η αιτιολογική σκέψη 23 του κανονισμού 1257/1999 είχε ως εξής:

«[εκτιμώντας] ότι θα πρέπει να ενθαρρυνθεί η πρόωρη συνταξιοδότηση των γεωργών με στόχο τη βελτίωση της βιωσιμότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, λαμβάνοντας υπόψη την πείρα που αποκτήθηκε κατά την εφαρμογή του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 2079/92 [του Συμβουλίου, της 30ής Ιουνίου 1992, για τη θέσπιση κοινοτικού καθεστώτος παροχής ενισχύσεων στην πρόωρη συνταξιοδότηση των γεωργών (ΕΕ 1992, L 215, σ. 91)]».
- 4 Το κεφάλαιο IV, το οποίο επιγραφόταν «Πρόωρη συνταξιοδότηση», του τίτλου II, που επιγραφόταν «Μέτρα αγροτικής ανάπτυξης», του κανονισμού 1257/1999 περιελάμβανε τα άρθρα 10 έως 12. Το άρθρο 10, παράγραφος 1, του κανονισμού αυτού όριζε τα εξής:

«Η στήριξη της πρόωρης συνταξιοδότησης των γεωργών πρέπει να συμβάλλει στην επίτευξη των ακόλουθων στόχων:

 - στην παροχή εισοδήματος στους ηλικιωμένους γεωργούς οι οποίοι αποφασίζουν να παύσουν τη γεωργική τους δραστηριότητα,
 - στην ενθάρρυνση της αντικατάστασης των ηλικιωμένων αυτών γεωργών από άλλους, οι οποίοι θα μπορέσουν να βελτιώσουν, εφόσον απαιτείται, την οικονομική βιωσιμότητα των γεωργικών εκμεταλλεύσεων που εναπομένουν,
 - στην αναδιάθεση των γεωργικών εκτάσεων για μη γεωργικές χρήσεις, όταν δεν είναι δυνατή η χρήση τους για γεωργικούς σκοπούς υπό ικανοποιητικούς όρους οικονομικής βιωσιμότητας.»
- 5 Το άρθρο 11, παράγραφοι 1 και 5, του εν λόγω κανονισμού προέβλεπε τα εξής:

«1. Ο αποχωρών γεωργός πρέπει:

 - να παύσει οριστικά να ασκεί οποιαδήποτε γεωργική δραστηριότητα για εμπορικούς σκοπούς· μπορεί ωστόσο να εξακολουθήσει να ασκεί γεωργική δραστηριότητα για μη εμπορικούς σκοπούς και να διατηρήσει τη χρήση των κτισμάτων,

- να είναι τουλάχιστον 55 ετών, χωρίς να έχει φθάσει τη συνήθη ηλικία συνταξιοδότησης κατά τη στιγμή της αποχώρησής του

και

- να έχει ασκήσει τη γεωργική δραστηριότητα τα δέκα τελευταία χρόνια πριν από την αποχώρησή του.

[...]

5. Οι προϋποθέσεις του παρόντος άρθρου εφαρμόζονται καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου, κατά την οποία ο αποχωρών γεωργός λαμβάνει ενίσχυση για πρόωρη συνταξιοδότηση.»

- 6 Κατά το άρθρο 12, παράγραφος 2, του ίδιου κανονισμού:

«Η διάρκεια χορήγησης της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση δεν μπορεί να υπερβαίνει τη δεκαπενταετία για τον αποχωρούντα γεωργό και τη δεκαετία για το γεωργικό εργάτη. Δεν μπορεί να χορηγείται πέραν του εβδομηκοστού πέμπτου έτους του αποχωρούντος γεωργού ούτε της συνήθους ηλικίας συνταξιοδότησης του γεωργικού εργάτη.

Εάν, στην περίπτωση αποχωρούντος γεωργού, καταβάλλεται από το κράτος μέλος κανονική σύνταξη, η ενίσχυση για πρόωρη συνταξιοδότηση χορηγείται ως συμπληρωματική σύνταξη, λαμβάνοντας υπόψη το ποσό της εθνικής σύνταξης.»

- 7 Ο επιγραφόμενος «Γενικές αρχές, διοικητικές και δημοσιονομικές διατάξεις» τίτλος III του κανονισμού 1257/1999 περιελάμβανε τα άρθρα 35 έως 50.

- 8 Κατά το άρθρο 39 του εν λόγω κανονισμού:

«1. Τα κράτη μέλη λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα για να εξασφαλίσουν τη συμβατότητα και τη συνοχή των μέτρων στήριξης της αγροτικής ανάπτυξης, σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος κεφαλαίου.

2. Τα σχέδια αγροτικής ανάπτυξης που υποβάλλονται από τα κράτη μέλη περιλαμβάνουν εκτίμηση της συμβατότητας και της συνοχής των προβλεπόμενων μέτρων στήριξης και μνεία των μέτρων που λαμβάνονται για να εξασφαλισθεί η συμβατότητα και η συνοχή.

3. Εάν χρειάζεται, τα μέτρα στήριξης αναθεωρούνται μεταγενέστερα, για να εξασφαλισθεί η συμβατότητα και η συνοχή τους.»

- 9 Το άρθρο 44, παράγραφος 2, του ίδιου κανονισμού προέβλεπε τα εξής:

«Η Επιτροπή προβαίνει σε εκτίμηση των προτεινόμενων σχεδίων για να προσδιορίσει εάν είναι συνεπή προς τον παρόντα κανονισμό. Βάσει των σχεδίων, εγκρίνει τα έγγραφα προγραμματισμού αγροτικής ανάπτυξης, σύμφωνα με τη διαδικασία του άρθρου 50 παράγραφος 2 του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1260/1999 [του Συμβουλίου, της 21ης Ιουνίου 1999, περί γενικών διατάξεων για τα διαρθρωτικά Ταμεία (ΕΕ 1999, L 161, σ. 1)], εντός έξι μηνών από την υποβολή των σχεδίων.»

Το λεττονικό δίκαιο

- 10 Το Ministru kabinets (Υπουργικό Συμβούλιο, Λεττονία) εξέδωσε, στις 30 Νοεμβρίου 2004, το διάταγμα 1002, περί λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του εγγράφου προγραμματισμού «Σχέδιο αγροτικής ανάπτυξης της Λεττονίας για την εκτέλεση του προγράμματος αγροτικής ανάπτυξης 2004-2006» (*Latvijas Vēstnesis*, 2004, αριθ. 193, στο εξής: διάταγμα 1002).
- 11 Το σημείο 9.3 του σχεδίου αγροτικής ανάπτυξης της Λεττονίας για την εκτέλεση του προγράμματος αγροτικής ανάπτυξης 2004-2006 (στο εξής: σχέδιο αγροτικής ανάπτυξης) προέβλεπε τη δυνατότητα των ιδιοκτητών γεωργικής εκμετάλλευσης που είχαν ηλικία τουλάχιστον 55 ετών να παραχωρήσουν την εκμετάλλευσή τους σε τρίτο λαμβάνοντας ενίσχυση για πρόωρη συνταξιοδότηση (στο εξής: ενίσχυση για πρόωρη συνταξιοδότηση), οι προϋποθέσεις υπαγωγής στην οποία αντιστοιχούσαν, σε μεγάλο βαθμό, στις προϋποθέσεις του άρθρου 11, παράγραφος 1, του κανονισμού 1257/1999.
- 12 Το σημείο 12.3.2 του σχεδίου αυτού περιελάμβανε τμήμα με τίτλο «Πρόωρη συνταξιοδότηση», του οποίου το στοιχείο α' ανέφερε ότι, σε περίπτωση θανάτου του δικαιούχου της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση κατά τη διάρκεια της περιόδου ισχύος σύμβασης σχετικής με τη χορήγηση ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση, η μηνιαία σύνταξη κατόπιν πρόωρης συνταξιοδότησης για το εναπομένον χρονικό διάστημα εξακολουθούσε να καταβάλλεται στο πρόσωπο του οποίου τα κληρονομικά δικαιώματα είχαν κατοχυρωθεί σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο.
- 13 Με το σημείο 1 του διατάγματος 187 του Υπουργικού Συμβουλίου, της 14ης Απριλίου 2015, περί τροποποίησης του διατάγματος 1002 (*Latvijas Vēstnesis*, 2015, αριθ. 74, στο εξής: διάταγμα 187) καταργήθηκε η δυνατότητα μεταβίβασης, μέσω κληρονομικής διαδοχής, της ενίσχυσης αυτής.
- 14 Κατά το σημείο 2, το διάταγμα αυτό τέθηκε σε ισχύ στις 30 Απριλίου 2015.

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 15 Με απόφαση της 30ής Ιουλίου 2004, η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ενέκρινε το σχέδιο αγροτικής ανάπτυξης, το οποίο προέβλεπε τη μεταβίβαση, μέσω κληρονομικής διαδοχής, της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση.
- 16 Το Administratīvā rajona tiesa (περιφερειακό διοικητικό πρωτοδικείο) επιλήφθηκε αίτησης ιδιωτών για τη διαπίστωση της εγκυρότητας συμβάσεων δημοσίου δικαίου σχετικών με τη χορήγηση της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση γεωργών, δεδομένου ότι, μετά την έναρξη ισχύος του διατάγματος 187, η υπηρεσία στήριξης της αγροτικής οικονομίας είχε παύσει να τηρεί τις δεσμεύσεις της σχετικά με τη μεταβίβαση, μέσω κληρονομικής διαδοχής, ενισχύσεων για πρόωρη συνταξιοδότηση.
- 17 Το δικαστήριο αυτό εκτιμά ότι η έκδοση του διατάγματος 187 έχει δημιουργήσει μια κατάσταση κατά την οποία οι κληρονόμοι του αποχωρούντος γεωργού μπορούν να χάσουν το δικαίωμα λήψης της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση, ακόμη και όταν η γεωργική εκμετάλλευση έχει παραχωρηθεί σε τρίτο. Αφ' ης στιγμής ούτε ο κανονισμός 1257/1999 ούτε το σχέδιο αγροτικής ανάπτυξης απαγόρευαν τη μεταβίβαση της γεωργικής εκμετάλλευσης στους κληρονόμους του αποχωρούντος γεωργού, η σύναψη σύμβασης σχετικής με τη χορήγηση ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση θα δημιουργούσε υπέρ του αποχωρούντος γεωργού και των κληρονόμων του δικαιολογημένη εμπιστοσύνη ως προς τη δυνατότητα των τελευταίων να κληρονομήσουν την ενίσχυση για πρόωρη συνταξιοδότηση εάν οι προβλεπόμενες στη σύμβαση αυτή δεσμεύσεις εξακολουθούσαν να τηρούνται.

- 18 Το Administratīvā rajona tiesa (περιφερειακό διοικητικό πρωτοδικείο) ζήτησε, συνεπώς, από το Latvijas Republikas Satversmes tiesa (Συνταγματικό Δικαστήριο, Λεττονία) να αποφανθεί επί της συμβατότητας του διατάγματος 187 με το άρθρο 105 του Latvijas Republikas Satversme (Συντάγματος της Δημοκρατίας της Λεττονίας, στο εξής: Σύνταγμα), το οποίο αφορά το δικαίωμα ιδιοκτησίας.
- 19 Ενώπιον του Latvijas Republikas Satversmes tiesa (Συνταγματικού Δικαστηρίου), το Υπουργικό Συμβούλιο φρονεί ότι το διάταγμα 187 είναι σύμφωνο με το άρθρο 105 του Συντάγματος. Επισημαίνει ότι η επιτροπή αγροτικής ανάπτυξης της Επιτροπής, κατά τη συνεδρίαση της 19ης Οκτωβρίου 2011, έκρινε ότι «το ΕΓΤΠΕ δεν είχε εφαρμογή στη μεταβίβαση, μέσω κληρονομικής διαδοχής, ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση». Η μεταβίβαση αυτή δεν ανταποκρίνεται, επομένως, στον επιδιωκόμενο από τον κανονισμό 1257/1999 σκοπό. Ένας από τους στόχους, πάντως, του διατάγματος 187 είναι να αποφευχθεί η ασυμβατότητα του λεττονικού δικαίου με τις απορρέουσες από τον κανονισμό αυτόν απαιτήσεις καθώς και με την αρχή της λυσιτελούς και αποτελεσματικής χρήσης των χρηματικών πόρων της Ένωσης και των κρατών μελών.
- 20 Το αιτούν δικαστήριο υπενθυμίζει την κρίση του κατά την οποία το δικαίωμα άμεσης κρατικής ενίσχυσης υπό μορφή χρηματικού ποσού προβλεπόμενου από κανονιστική πράξη εμπίπτει στο άρθρο 105 του Συντάγματος.
- 21 Διερωτάται αν ο κανονισμός 1257/1999 απαγόρευε να περιληφθεί στο λεττονικό δίκαιο διάταξη σχετική με τη μεταβίβαση, μέσω κληρονομικής διαδοχής, της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση ή άφηνε, συναφώς, περιθώριο εκτίμησης στα κράτη μέλη. Διαπιστώνει, εντούτοις, ότι οι προϋποθέσεις λήψης της ενίσχυσης αυτής, οι οποίες προβλέπονται στα άρθρα 11 και 12 του κανονισμού, καταδεικνύουν τον προσωπικό χαρακτήρα της εν λόγω ενίσχυσης και ότι οι κληρονόμοι αποχωρόντος γεωργού δεν είναι μέρη της σύμβασης που αφορά τη χορήγηση τέτοιας ενίσχυσης.
- 22 Το αιτούν δικαστήριο παρατηρεί, ωστόσο, ότι, στον κανονισμό 1257/1999, γινόταν λόγος για την πείρα που αποκτήθηκε κατά την εφαρμογή του κανονισμού 2079/92. Σκοπός του τελευταίου ήταν η εξασφάλιση εισοδήματος στους ηλικιωμένους γεωργούς που αποφάσιζαν να παύσουν τη γεωργική τους δραστηριότητα. Επομένως, η μεταβίβαση, μέσω κληρονομικής διαδοχής, της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση θα μπορούσε να παροτρύνει τους γεωργούς να συμμετάσχουν στο μέτρο της πρόωρης συνταξιοδότησης.
- 23 Από τα ανωτέρω συνάγει ότι οι περί πρόωρης συνταξιοδότησης διατάξεις του κανονισμού 1257/1999 δεν μπορούσαν να θεωρηθούν ως συνεπαγόμενες σαφείς και συγκεκριμένες υποχρεώσεις και ότι οι διατάξεις αυτές θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως παρέχουσες περιθώριο εκτίμησης στα κράτη μέλη.
- 24 Τονίζει επίσης την ύπαρξη συντρέχουσας αρμοδιότητας της Ένωσης και των κρατών μελών στον τομέα της γεωργίας.
- 25 Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο τονίζει ότι η Επιτροπή εξέδωσε, στις 30 Ιουλίου 2004, απόφαση για την έγκριση του σχεδίου αγροτικής ανάπτυξης και ενέκρινε, ως εκ τούτου, τη διάταξη περί μεταβίβασης, μέσω κληρονομικής διαδοχής, της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση.
- 26 Το αιτούν δικαστήριο αναφέρει, εντούτοις, ότι, στις 19 Οκτωβρίου 2011, η επιτροπή αγροτικής ανάπτυξης της Επιτροπής έκρινε, όσον αφορά τον κανονισμό που αντικατέστησε τον κανονισμό 1257/1999, ότι η μεταβίβαση, μέσω κληρονομικής διαδοχής, ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση δεν ήταν σύμφωνη με τους τότε ισχύοντες κανόνες της Ένωσης, θέση η οποία, κατά το αιτούν δικαστήριο, διατυπώθηκε εκ νέου το 2015.
- 27 Εκφράζει τις αμφιβολίες του ως προς την επιστολή της Επιτροπής της 11ης Μαΐου 2015, κατά την οποία πρέπει να είναι σαφές σε όλα τα κράτη μέλη ότι οι πληρωμές που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση δεν μεταβιβάζονται στους κληρονόμους του

αποχωρόντος γεωργού και ότι δεν είναι πλέον δυνατή, από τις 19 Οκτωβρίου 2011, η επίκληση δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, δεδομένου ότι η ημερομηνία αυτή πρέπει να θεωρηθεί ως καταληκτική για την ανάληψη νέας δέσμευσης.

28 Επομένως, ζητεί να διευκρινιστεί αν η υπόθεση της οποίας έχει επιληφθεί συνιστά περίπτωση κατά την οποία η μη σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης πρακτική κράτους μέλους μπόρεσε να παραγάγει έννομα αποτελέσματα, δεδομένου ότι ένας γεωργός ο οποίος είναι μέρος σύμβασης σχετικής με τη χορήγηση ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση δεν μπορεί να έχει γνώση τυχόν σφάλματος του εν λόγω κράτους μέλους και της Επιτροπής.

29 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Latvijas Republikas Satversmes tiesa (Συνταγματικό Δικαστήριο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Λαμβανομένων υπόψη των συντρεχουσών αρμοδιοτήτων μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών μελών στον τομέα της γεωργίας, έχουν οι διατάξεις του κανονισμού 1257/1999, υπό το πρίσμα ενός εκ των σκοπών του –ήτοι της συμμετοχής των γεωργών στο μέτρο της πρόωρης συνταξιοδοτήσεώς τους–, την έννοια ότι απαγορεύουν σε κράτος μέλος, στο πλαίσιο των μέτρων εφαρμογής του εν λόγω κανονισμού, να θεσπίσει κανονιστική ρύθμιση η οποία να επιτρέπει την κληρονομική μεταβίβαση της ενισχύσεως που λαμβάνουν οι γεωργοί για τη στήριξη της πρόωρης συνταξιοδοτήσεώς τους;

2) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα, ήτοι σε περίπτωση που οι διατάξεις του κανονισμού 1257/1999 απαγορεύουν την κληρονομική μεταβίβαση της ενισχύσεως λόγω πρόωρης συνταξιοδοτήσεως, είναι δυνατή η γέννηση υποκειμενικού δικαιώματος κληρονομικής μεταβιβάσεως της ενισχύσεως που χορηγείται στο πλαίσιο εφαρμογής του εν λόγω μέτρου, στην περίπτωση που κανονιστική ρύθμιση κράτους μέλους έχει κριθεί από την [...] Επιτροπή, βάσει της δέουσας διαδικασίας, σύμφωνη προς τις διατάξεις του κανονισμού 1257/1999, οι δε γεωργοί έκαναν χρήση του μέτρου της πρόωρης συνταξιοδοτήσεως με βάση την εθνική πρακτική;

3) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο δεύτερο ερώτημα, ήτοι σε περίπτωση που κριθεί δυνατή η θεμελίωση σχετικού δικαιώματος, δύνανται τα συμπεράσματα που συνήχθησαν στη συνεδρίαση της επιτροπής αγροτικής αναπτύξεως της [...] Επιτροπής, της 19ης Οκτωβρίου 2011, σύμφωνα με τα οποία η ενίσχυση λόγω πρόωρης συνταξιοδοτήσεως δεν μπορεί να μεταβιβασθεί στους κληρονόμους του αποχωρόντος γεωργού, να αποτελέσουν τη νομική βάση για την εσπευσμένη απόσβεση του ως άνω γεγεννημένου υποκειμενικού δικαιώματος;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου ερωτήματος

30 Με το πρώτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν τα άρθρα 10 έως 12 του κανονισμού 1257/1999 έχουν την έννοια ότι δεν επιτρέπουν, στο πλαίσιο της εφαρμογής των άρθρων αυτών, στα κράτη μέλη να λαμβάνουν μέτρα που καθιστούν δυνατή τη μεταβίβαση, μέσω κληρονομικής διαδοχής, της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση.

31 Κατά πάγια νομολογία, τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν μέτρα εφαρμογής ενός κανονισμού εφόσον δεν παρακωλύουν την άμεση εφαρμογή του, δεν αποκρύπτουν τη φύση του ως πράξης της Ένωσης και προσδιορίζουν την άσκηση του περιθωρίου εκτίμησης που τους παρέχει ο κανονισμός χωρίς να υπερβαίνουν τα όρια των διατάξεών του (αποφάσεις της 7ης Ιουλίου 2016, *Občina Gorje*, C-111/15, EU:C:2016:532, σκέψη 35, και της 30ής Μαρτίου 2017, *Lingurár*, C-315/16, EU:C:2017:244, σκέψη 18).

- 32 Κατόπιν εξέτασης των εφαρμοστέων διατάξεων του επίμαχου κανονισμού, ερμηνευόμενων υπό το πρίσμα των σκοπών του, μπορεί να προσδιοριστεί αν αυτές απαγορεύουν, επιβάλλουν ή παρέχουν τη δυνατότητα στα κράτη μέλη να λαμβάνουν ορισμένα μέτρα εφαρμογής και, ιδίως στην τελευταία αυτή περίπτωση, να προσδιοριστεί αν κάποιο συγκεκριμένο μέτρο βαίνει πέραν των ορίων του περιθωρίου εκτίμησης που αναγνωρίζεται σε κάθε κράτος μέλος (αποφάσεις της 7ης Ιουλίου 2016, *Občina Gorje*, C-111/15, EU:C:2016:532, σκέψη 36, και της 30ής Μαρτίου 2017, *Lingurár*, C-315/16, EU:C:2017:244, σκέψη 19).
- 33 Εν προκειμένω, ο επιγραφόμενος «Μέτρα αγροτικής ανάπτυξης» τίτλος II του κανονισμού 1257/1999 περιλαμβάνει το κεφάλαιο IV, το οποίο επιγράφεται «Πρώωρη συνταξιοδότηση» και καθορίζει, με τα άρθρα 10 έως 12 του κανονισμού, τους στόχους, τις προϋποθέσεις χορήγησης και τις βασικές πτυχές των όρων εφαρμογής μέτρου ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση, χορηγούμενης σε ηλικιωμένο γεωργό ως αντάλλαγμα για τη μεταβίβαση της εκμετάλλευσής του.
- 34 Διαπιστώνεται ότι τα άρθρα αυτά δεν προβλέπουν την περίπτωση θανάτου του δικαιούχου του εν λόγω μέτρου. Ειδικότερα, ούτε επιτρέπουν ούτε απαγορεύουν τη δυνατότητα μεταβίβασης, μέσω κληρονομικής διαδοχής, του δικαιώματος λήψης της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση.
- 35 Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, όμως, για την ερμηνεία διάταξης του δικαίου της Ένωσης πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όχι μόνο το γράμμα της, αλλά και το πλαίσιο στο οποίο αυτή εντάσσεται και οι σκοποί που επιδιώκονται με τη ρύθμιση της οποίας αποτελεί μέρος (αποφάσεις της 6ης Νοεμβρίου 2014, *Feakins*, C-335/13, EU:C:2014:2343, σκέψη 35, και της 12ης Νοεμβρίου 2015, *Jakutis και Kretingalės kooperatinė ŽŪB*, C-103/14, EU:C:2015:752, σκέψη 93).
- 36 Εν προκειμένω, ορισμένα στοιχεία του γράμματος των άρθρων 10 έως 12 του κανονισμού 1257/1999, εξεταζόμενα μεμονωμένα, θα μπορούσαν να γίνουν αντιληπτά υπό την έννοια ότι επιτρέπουν στα κράτη μέλη, στο πλαίσιο του περιθωρίου εκτίμησης που διαθέτουν, να προβλέπουν τη μεταβίβαση, μέσω κληρονομικής διαδοχής, της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση.
- 37 Συναφώς, το άρθρο 10 του κανονισμού αυτού ορίζει ότι η εν λόγω ενίσχυση σκοπεύει, ιδίως, στην παροχή εισοδήματος στους ηλικιωμένους γεωργούς οι οποίοι αποφασίζουν να παύσουν τη γεωργική δραστηριότητα. Ως μέτρο που αποτελεί κίνητρο για την παύση της δραστηριότητας αυτής, η ενίσχυση για πρόωρη συνταξιοδότηση θα μπορούσε να θεωρηθεί, στον βαθμό αυτόν, ικανή να εκπληρώσει καλύτερα τον εν λόγω σκοπό εάν, σε περίπτωση θανάτου του αποχωρούντος γεωργού, ήταν δυνατό να μεταβιβαστεί στους κληρονόμους του.
- 38 Εξάλλου, το άρθρο 12, παράγραφος 2, του εν λόγω κανονισμού, κατά το οποίο η συνολική διάρκεια χορήγησης της εν λόγω ενίσχυσης δεν μπορεί να υπερβαίνει τα δεκαπέντε έτη, χωρίς περαιτέρω διευκρινίσεις, θα μπορούσε να γίνει αντιληπτό, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας με το σημείο 37 των προτάσεών του, υπό την έννοια ότι θέτει όριο το οποίο αφορά τόσο τον αποχωρούντα γεωργό όσο και τους κληρονόμους του, καθώς δεν γίνεται αναφορά σε χαρακτηριστικά που αφορούν ειδικά τον αποχωρούντα γεωργό.
- 39 Εντούτοις, παρά τα στοιχεία αυτά, από το σύνολο των άρθρων 10 έως 12 του κανονισμού 1257/1999, εξεταζόμενων υπό το πρίσμα των σκοπών του μέτρου της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση το οποίο θεσπίζουν, προκύπτει ότι το μέτρο αυτό υπόκειται σε προϋποθέσεις που συνδέονται κατά τρόπο αυστηρώς προσωπικό με τον αποχωρούντα γεωργό και ότι, ως εκ τούτου, τα άρθρα αυτά πρέπει να γίνουν αντιληπτά υπό την έννοια ότι δεν επιτρέπουν στα κράτη μέλη να προβλέπουν τη μεταβίβαση, μέσω κληρονομικής διαδοχής, της εν λόγω ενίσχυσης.
- 40 Συναφώς, πρώτον, το άρθρο 11 του κανονισμού αυτού καθορίζει, στην παράγραφο 1, προϋποθέσεις οι οποίες συνδέονται, στο σύνολό τους, με το πρόσωπο του αποχωρούντος γεωργού. Τούτο ισχύει ως προς την υποχρέωση να παύσει οριστικά να ασκεί οποιαδήποτε γεωργική δραστηριότητα για εμπορικούς σκοπούς, να είναι τουλάχιστον 55 ετών, χωρίς να έχει φθάσει τη συνήθη ηλικία

συνταξιοδότησης κατά τη στιγμή της αποχώρησής του, και να έχει ασκήσει τη γεωργική δραστηριότητα τα δέκα τελευταία χρόνια πριν από την αποχώρησή του. Το άρθρο 11 προβλέπει επίσης, στην παράγραφο 5, ότι ο δικαιούχος της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση, δηλαδή ο αποχωρών γεωργός, πρέπει να πληροί τις προϋποθέσεις αυτές καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου κατά την οποία λαμβάνει την εν λόγω ενίσχυση.

- 41 Δεύτερον, ενώ καθορίζει μέγιστη διάρκεια δεκαπέντε ετών για τη χορήγηση της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση, το άρθρο 12, παράγραφος 2, του κανονισμού 1257/1999 προβλέπει επίσης ένα δεύτερο χρονικό όριο, συγκεκριμένα δε ότι η ενίσχυση αυτή δεν μπορεί να χορηγείται πέραν του εβδομηκοστού πέμπτου έτους της ηλικίας του αποχωρούντος γεωργού. Συνεπώς, η διάταξη αυτή δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως παρέχουσα άνευ όρων δικαίωμα καταβολής της ενίσχυσης για περίοδο δεκαπέντε ετών. Πράγματι, όχι μόνο τονίζει τον μη διαρκή χαρακτήρα της ενίσχυσης αυτής, αλλά συνεπάγεται κατά μείζονα λόγο ότι ο θάνατος του αποχωρούντος γεωργού θέτει τέλος στην καταβολή της.
- 42 Τρίτον, οι σκοποί του κανονισμού 1257/1999 οδηγούν επίσης στο συμπέρασμα ότι η ενίσχυση για πρόωρη συνταξιοδότηση δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο μεταβίβασης μέσω κληρονομικής διαδοχής.
- 43 Συγκεκριμένα, καταρχάς, το άρθρο 10, παράγραφος 1, του εν λόγω κανονισμού καθορίζει ορισμένους στόχους του μέτρου της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση, δηλαδή την παροχή εισοδήματος στους ηλικιωμένους γεωργούς οι οποίοι αποφασίζουν να παύσουν τη γεωργική τους δραστηριότητα, την ενθάρρυνση της αντικατάστασης των ηλικιωμένων γεωργών από άλλους, οι οποίοι θα μπορέσουν να βελτιώσουν, εφόσον απαιτείται, τη βιωσιμότητα των γεωργικών εκμεταλλεύσεων που εναπομένουν, και την αναδιάθεση των γεωργικών εκτάσεων για μη γεωργικές χρήσεις, όταν δεν είναι δυνατή η χρήση τους για γεωργικούς σκοπούς υπό ικανοποιητικούς όρους οικονομικής βιωσιμότητας.
- 44 Περαιτέρω, το Δικαστήριο έχει συναγάγει από την ύπαρξη των διάφορων αυτών στόχων ότι ο νομοθέτης της Ένωσης θέλησε να ενθαρρύνει την πρόωρη συνταξιοδότηση στον τομέα της γεωργίας με σκοπό τη βελτίωση της βιωσιμότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και να παράσχει οικονομικό κίνητρο στους ηλικιωμένους γεωργούς για να παύσουν τις δραστηριότητές τους πρόωρα και υπό συνθήκες υπό τις οποίες κανονικά δεν θα το έπρατταν, δεδομένου ότι το συμπλήρωμα της σύνταξης γήρατος ή το πρόσθετο εισόδημα αποτελεί μόνο μία από τις συνέπειες της εφαρμογής του κανονισμού 1257/1999 (βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση της 7ης Ιουλίου 2016, Πολωνία κατά Επιτροπής, C-210/15 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2016:529, σκέψη 39).
- 45 Επομένως, αφενός, η ενίσχυση για πρόωρη συνταξιοδότηση χορηγείται στον αποχωρούντα γεωργό βάσει προϋποθέσεων συνδεδεμένων με αυτόν κατά τρόπο αυστηρώς προσωπικό και, αφετέρου, ο καθοριστικός στόχος της ενίσχυσης αυτής δεν συνίσταται στη συμπλήρωση του εισοδήματος του αποχωρούντος γεωργού. Ως εκ τούτου, λαμβανομένου υπόψη του προσωπικού της χαρακτήρα, η εν λόγω ενίσχυση δεν μπορεί να μεταβιβαστεί στους κληρονόμους του αποχωρούντος γεωργού σε περίπτωση θανάτου του τελευταίου.
- 46 Κατόπιν όλων των ανωτέρω σκέψεων, στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι τα άρθρα 10 έως 12 του κανονισμού 1257/1999 έχουν την έννοια ότι δεν επιτρέπουν, στο πλαίσιο της εφαρμογής των άρθρων αυτών, στα κράτη μέλη να λαμβάνουν μέτρα που καθιστούν δυνατή τη μεταβίβαση, μέσω κληρονομικής διαδοχής, ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη.

Επί του δεύτερου και του τρίτου ερωτήματος

- 47 Με το δεύτερο και το τρίτο ερώτημά του, τα οποία πρέπει να συνεξεταστούν, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης έχει την έννοια ότι εθνικός κανόνας δικαίου όπως ο επίμαχος στην υπόθεση της κύριας δίκης, ο οποίος προέβλεπε τη μεταβίβαση, μέσω κληρονομικής διαδοχής, ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση και ο οποίος είχε εγκριθεί από την Επιτροπή ως σύμφωνος με τον κανονισμό 1257/1999, δημιούργησε δικαιολογημένη εμπιστοσύνη στους κληρονόμους των γεωργών που έλαβαν την ενίσχυση αυτή και, σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, αν συμπέρασμα όπως το μνημονευόμενο στα πρακτικά της συνεδρίασης της επιτροπής αγροτικής ανάπτυξης της Επιτροπής της 19ης Οκτωβρίου 2011, κατά το οποίο η εν λόγω ενίσχυση δεν μπορεί να μεταβιβαστεί μέσω κληρονομικής διαδοχής, ήρε τη δικαιολογημένη αυτή εμπιστοσύνη.
- 48 Συναφώς, από πάγια νομολογία συνάγεται, αφενός, ότι, όταν τα κράτη μέλη λαμβάνουν μέτρα με τα οποία θέτουν σε εφαρμογή το δίκαιο της Ένωσης, υποχρεούνται να τηρούν τις γενικές αρχές του δικαίου αυτού, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται, ιδίως, η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης (βλ., υπό την έννοια αυτή, αποφάσεις της 14ης Σεπτεμβρίου 2006, ΕΛΜΕΚΑ, C-181/04 έως C-183/04, EU:C:2006:563, σκέψη 31, καθώς και της 26ης Μαΐου 2016, Județul Neamț και Județul Bacău, C-260/14 και C-261/14, EU:C:2016:360, σκέψη 54).
- 49 Επομένως, κατά την υλοποίηση της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση που προβλέπεται στα άρθρα 10 έως 12 του κανονισμού 1257/1999, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να τηρούν την αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης.
- 50 Αφετέρου, το δικαίωμα επίκλησης της αρχής αυτής έχουν όλοι οι διοικούμενοι στους οποίους εθνική διοικητική αρχή δημιούργησε βάσιμες προσδοκίες, παρέχοντάς τους συγκεκριμένες διαβεβαιώσεις (αποφάσεις της 9ης Ιουλίου 2015, Salomie και Oltean, C-183/14, EU:C:2015:454, σκέψη 44, καθώς και της 14ης Ιουνίου 2017, Santogal M-Comércio e Reparação de Automóveis, C-26/16, EU:C:2017:453, σκέψη 76).
- 51 Συναφώς, είναι σκόπιμο να εξεταστεί αν οι πράξεις της αρμόδιας διοικητικής αρχής δημιούργησαν στον διοικούμενο δικαιολογημένη εμπιστοσύνη και, εάν τούτο ισχύει, να αποδειχθεί ο δικαιολογημένος χαρακτήρας της εμπιστοσύνης αυτής (βλ. αποφάσεις της 14ης Σεπτεμβρίου 2006, ΕΛΜΕΚΑ, C-181/04 έως C-183/04, EU:C:2006:563, σκέψη 32, καθώς και της 9ης Ιουλίου 2015, Salomie και Oltean, C-183/14, EU:C:2015:454, σκέψη 45).
- 52 Ωστόσο, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, δεν μπορεί να γίνει επίκληση της αρχής της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης έναντι σαφούς διάταξης του δικαίου της Ένωσης, η δε αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης συμπεριφορά εθνικής αρχής επιφορτισμένης με την εφαρμογή του δικαίου αυτού δεν μπορεί να θεμελιώσει την ύπαρξη δικαιολογημένης εμπιστοσύνης εκ μέρους του διοικουμένου ότι θα τύχει μεταχείρισης αντίθετης προς το δίκαιο της Ένωσης (αποφάσεις της 1ης Απριλίου 1993, Lageder κ.λπ., C-31/91 έως C-44/91, EU:C:1993:132, σκέψη 35, της 20ής Ιουνίου 2013, Agroferm, C-568/11, EU:C:2013:407, σκέψη 52, καθώς και της 20ής Δεκεμβρίου 2017, Erzeugerorganisation Tiefkühlgemüse, C-516/16, EU:C:2017:1011, σκέψη 69).
- 53 Κατά πρώτον, πρέπει, σύμφωνα με τη νομολογία που παρατίθεται στη σκέψη 51 της παρούσας απόφασης, να εξεταστεί αν οι πράξεις των λεττονικών αρχών, δηλαδή το διάταγμα 1002 και οι συμβάσεις περί χορήγησης ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση από την υπηρεσία στήριξης της αγροτικής οικονομίας, δημιούργησαν, στους κληρονόμους των γεωργών που έλαβαν την ενίσχυση για πρόωρη συνταξιοδότηση, δικαιολογημένη εμπιστοσύνη όσον αφορά τη δυνατότητα μεταβίβασης της ενίσχυσης αυτής μέσω κληρονομικής διαδοχής.

- 54 Πρώτον, από την εξέταση του πρώτου ερωτήματος προκύπτει ότι τα άρθρα 10 έως 12 του κανονισμού 1257/1999 ουδόλως διευκρινίζουν αν ένα κράτος μέλος δύναται να προβλέψει, στο πλαίσιο της εφαρμογής των άρθρων αυτών, τη μεταβίβαση, μέσω κληρονομικής διαδοχής, του δικαιώματος λήψης της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση.
- 55 Συνεπώς, τα εν λόγω άρθρα 10 έως 12 δεν μπορούν να θεωρηθούν σαφείς διατάξεις του δικαίου της Ένωσης υπό την έννοια ότι τα πρόσωπα που απολαύουν των κατοχυρούμενων σε αυτές δικαιωμάτων μπόρεσαν να κατανοήσουν πέραν κάθε αμφιβολίας ότι οι διατάξεις αυτές απαγόρευαν στα κράτη μέλη να προβλέψουν τη μεταβίβαση, μέσω κληρονομικής διαδοχής, της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση.
- 56 Δεύτερον, υπογραμμίζεται ότι, κατ' εφαρμογή του άρθρου 44, παράγραφος 2, του κανονισμού 1257/1999, η Επιτροπή ενέκρινε, στις 30 Ιουλίου 2004, το σχέδιο αγροτικής ανάπτυξης, το οποίο προέβλεπε ότι η ενίσχυση για πρόωρη συνταξιοδότηση μπορούσε να μεταβιβαστεί μέσω κληρονομικής διαδοχής.
- 57 Βάσει του εν λόγω άρθρου 44, παράγραφος 2, η Επιτροπή προέβαινε σε εκτίμηση των σχεδίων που της υποβάλλονταν για να προσδιορίσει αν ήταν συνεπή προς τον κανονισμό 1257/1999, εκτίμηση η οποία συνεπαγόταν εξέταση του περιεχομένου των σχεδίων αυτών προκειμένου να εξακριβωθεί αν ήταν συνεπές προς τις διάφορες προϋποθέσεις και υποχρεώσεις που καθορίζονταν με τον κανονισμό αυτόν.
- 58 Εν προκειμένω, οι λεττονικές αρχές εξέδωσαν το διάταγμα 1002, περί λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του σχεδίου αγροτικής ανάπτυξης, μετά την έγκριση του σχεδίου αυτού από την Επιτροπή και εισήγαγαν κατ' αυτόν τον τρόπο, στο στοιχείο α' του τμήματος με τίτλο «Πρόωση συνταξιοδότηση» του σημείου 12.3.2 του εν λόγω σχεδίου, τη δυνατότητα μεταβίβασης, μέσω κληρονομικής διαδοχής, της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση.
- 59 Επιπλέον, η υπογραφή των συμβάσεων περί χορήγησης ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση από την υπηρεσία στήριξης της αγροτικής οικονομίας δεν μπόρεσε παρά να ενισχύσει την εμπιστοσύνη τόσο των γεωργών, οι οποίοι συνυπέγραψαν τις συμβάσεις αυτές, όσο και των κληρονόμων τους ως προς τη νομιμότητα της προβλεπόμενης με το διάταγμα 1002 μεταβίβασης, μέσω κληρονομικής διαδοχής, της ενίσχυσης αυτής.
- 60 Τρίτον, επισημαίνεται ότι μεσολάβησαν επτά και πλέον έτη από το χρονικό σημείο κατά το οποίο η Επιτροπή ενέκρινε, στις 30 Ιουλίου 2004, το σχέδιο αγροτικής ανάπτυξης έως τις 19 Οκτωβρίου 2011, ημερομηνία κατά την οποία η επιτροπή αγροτικής ανάπτυξης της Επιτροπής έκρινε ότι «το ΕΓΤΠΕ δεν είχε εφαρμογή στη μεταβίβαση, μέσω κληρονομικής διαδοχής, ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση». Η παρέλευση τέτοιου χρονικού διαστήματος πριν από την ερμηνεία των άρθρων 10 έως 12 του κανονισμού 1257/1999 υπό την έννοια ότι απαγόρευαν τη μεταβίβαση, μέσω κληρονομικής διαδοχής, της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση ήταν ικανή να ενισχύσει την εμπιστοσύνη των κληρονόμων ως προς τη νομιμότητα της μεταβίβασης αυτής την οποία προέβλεπε το σχέδιο αγροτικής ανάπτυξης.
- 61 Από τις ανωτέρω σκέψεις προκύπτει ότι οι πράξεις των λεττονικών αρχών, δηλαδή το διάταγμα 1002 και οι συμβάσεις περί χορήγησης ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση από την υπηρεσία στήριξης της αγροτικής οικονομίας, δημιούργησαν, στους κληρονόμους των γεωργών που έλαβαν την ενίσχυση για πρόωρη συνταξιοδότηση, δικαιολογημένη εμπιστοσύνη όσον αφορά τη δυνατότητα μεταβίβασης της ενίσχυσης αυτής μέσω κληρονομικής διαδοχής.
- 62 Κατά δεύτερον, είναι αναγκαίο να κριθεί, σύμφωνα με τη νομολογία που παρατίθεται στη σκέψη 51 της παρούσας απόφασης, αν η εμπιστοσύνη των κληρονόμων αυτών ως προς τη δυνατότητα μεταβίβασης της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση μέσω κληρονομικής διαδοχής είναι δικαιολογημένη.

- 63 Όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας με το σημείο 52 των προτάσεών του, ο δικαιολογημένος χαρακτήρας της εμπιστοσύνης πρέπει να αναγνωρίζεται όταν ο διοικούμενος, ο οποίος τον επικαλείται, βρίσκεται σε ιδιαίτερη κατάσταση, άξια προστασίας, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη.
- 64 Συγκεκριμένα, οι κληρονόμοι των γεωργών που έλαβαν την ενίσχυση για πρόωρη συνταξιοδότηση αντλούσαν τα κληρονομικά τους δικαιώματα από εθνική ρύθμιση, της οποίας το περιεχόμενο είχε εγκριθεί με την απόφαση της Επιτροπής της 30ής Ιουλίου 2004 και από την οποία δεν προέκυπτε προδήλως ότι, παρά την έγκριση αυτή, η εν λόγω ρύθμιση ήταν αντίθετη με τα άρθρα 10 έως 12 του κανονισμού 1257/1999. Επιπλέον, τα κληρονομικά αυτά δικαιώματα είχαν συγκεκριμενοποιηθεί με συμβάσεις σχετικές με τη χορήγηση ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση, συναφθείσες μεταξύ υπηρεσίας εξουσιοδοτημένης να υλοποιεί την κρατική ευθύνη για τη χορήγηση της ενίσχυσης αυτής, δηλαδή της υπηρεσίας στήριξης της αγροτικής οικονομίας, και των γεωργών που είχαν παραχωρήσει τις εκμεταλλεύσεις τους με αντάλλαγμα την ενίσχυση για πρόωρη συνταξιοδότηση, συμβάσεις στις οποίες δεν ήταν μέρη οι κληρονόμοι.
- 65 Υπό τις περιστάσεις αυτές, η εύλογη εμπιστοσύνη που μπόρεσε να δημιουργηθεί στους κληρονόμους αυτούς όσον αφορά τη νομιμότητα των κληρονομικών τους δικαιωμάτων είναι δικαιολογημένη.
- 66 Κατά τρίτον, υπενθυμίζεται βεβαίως ότι, όπως επισήμανε η Λεττονική Κυβέρνηση, οι επιχειρηματίες δεν μπορούν δικαιολογημένα να τρέφουν προσδοκίες για τη διατήρηση υφιστάμενης κατάστασης η οποία μπορεί να μεταβληθεί στο πλαίσιο της άσκησης της εξουσίας εκτίμησης των θεσμικών οργάνων της Ένωσης ή των εθνικών αρχών που εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης (αποφάσεις της 22ας Οκτωβρίου 2009, *Elbertsen*, C-449/08, EU:C:2009:652, σκέψη 45, και της 26ης Ιουνίου 2012, *Πολωνία κατά Επιτροπής*, C-335/09, EU:C:2012:385, σκέψη 180).
- 67 Εντούτοις, το αιτούν δικαστήριο δεν ερωτά αν η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης μπορεί να προβληθεί με σκοπό την προφύλαξη από τα αποτελέσματα της επελθούσας με το διάταγμα 187 τροποποίησης της ρύθμισης. Ζητεί απλώς να διευκρινιστεί αν οι κληρονόμοι των γεωργών που έλαβαν την ενίσχυση για πρόωρη συνταξιοδότηση μπορούν να επικαλεστούν δικαιολογημένη εμπιστοσύνη για την περίοδο πριν από τις 30 Απριλίου 2015, ημερομηνία έναρξης ισχύος του διατάγματος αυτού.
- 68 Επομένως, η μνημονευόμενη στη σκέψη 66 της παρούσας απόφασης νομολογία δεν μπορεί να επηρεάσει την απάντηση που θα δοθεί στο αιτούν δικαστήριο.
- 69 Τέλος, επισημαίνεται ότι το αιτούν δικαστήριο έχει αμφιβολίες ως προς τον αντίκτυπο των συμπερασμάτων της επιτροπής αγροτικής ανάπτυξης της Επιτροπής, διατυπωθέντων κατά τη συνεδρίαση της 19ης Οκτωβρίου 2011, επί της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης την οποία μπορούν να επικαλεστούν οι κληρονόμοι των γεωργών που έλαβαν την ενίσχυση για πρόωρη συνταξιοδότηση.
- 70 Από τη δικογραφία προκύπτει ότι τα συμπεράσματα αυτά απευθύνονταν μόνο στα κράτη μέλη και ότι, όσον αφορά τη Δημοκρατία της Λεττονίας, δεν ισοδυναμούσαν με τροποποίηση, πριν από την έκδοση του διατάγματος 187 στις 14 Απριλίου 2015, της ρύθμισης που προέβλεπε τη μεταβίβαση, μέσω κληρονομικής διαδοχής, της ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση.
- 71 Εξάλλου, προκύπτει ότι οι κληρονόμοι των γεωργών που έλαβαν την ενίσχυση για πρόωρη συνταξιοδότηση δεν είχαν γνώση ούτε της συνεδρίασης της επιτροπής αγροτικής ανάπτυξης της Επιτροπής ούτε των συμπερασμάτων της.
- 72 Επιπλέον, δεν μπορούσε να απαιτηθεί από τους κληρονόμους αυτούς να έχουν επιδείξει επαρκή επιμέλεια προκειμένου να ενημερωθούν, από μόνοι τους, για το περιεχόμενο των εν λόγω συμπερασμάτων.

- 73 Υπό τις συνθήκες αυτές, τα συμπεράσματα που διατυπώθηκαν κατά τη συνεδρίαση δεν δύνανται να έχουν αντίκτυπο επί της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης την οποία μπορούν να επικαλεστούν οι κληρονόμοι των γεωργών που έλαβαν την ενίσχυση για πρόωρη συνταξιοδότηση.
- 74 Κατόπιν όλων των ανωτέρω σκέψεων, στο δεύτερο και το τρίτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης έχει την έννοια ότι εθνικός κανόνας δικαίου όπως ο επίμαχος στην κύρια δίκη, ο οποίος προέβλεπε τη μεταβίβαση, μέσω κληρονομικής διαδοχής, ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση και ο οποίος εγκρίθηκε από την Επιτροπή ως σύμφωνος με τον κανονισμό 1257/1999, δημιούργησε δικαιολογημένη εμπιστοσύνη στους κληρονόμους των γεωργών που έλαβαν την ενίσχυση αυτή και ότι συμπέρασμα όπως το μνημονευόμενο στα πρακτικά της συνεδρίασης της επιτροπής αγροτικής ανάπτυξης της Επιτροπής της 19ης Οκτωβρίου 2011, κατά το οποίο η εν λόγω ενίσχυση δεν μπορεί να μεταβιβαστεί μέσω κληρονομικής διαδοχής, δεν ήρε τη δικαιολογημένη αυτή εμπιστοσύνη.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 75 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σε αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (όγδοο τμήμα) αποφαινεται:

- 1) Τα άρθρα 10 έως 12 του κανονισμού (ΕΚ) 1257/1999 του Συμβουλίου, της 17ης Μαΐου 1999, για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ) και για την τροποποίηση και κατάργηση ορισμένων κανονισμών, έχουν την έννοια ότι δεν επιτρέπουν, στο πλαίσιο της εφαρμογής των άρθρων αυτών, στα κράτη μέλη να λαμβάνουν μέτρα που καθιστούν δυνατή τη μεταβίβαση, μέσω κληρονομικής διαδοχής, ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη.
- 2) Η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης έχει την έννοια ότι εθνικός κανόνας δικαίου όπως ο επίμαχος στην κύρια δίκη, ο οποίος προέβλεπε τη μεταβίβαση, μέσω κληρονομικής διαδοχής, ενίσχυσης για πρόωρη συνταξιοδότηση και ο οποίος εγκρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ως σύμφωνος με τον κανονισμό 1257/1999, δημιούργησε δικαιολογημένη εμπιστοσύνη στους κληρονόμους των γεωργών που έλαβαν την ενίσχυση αυτή και, επιπλέον, συμπέρασμα όπως το μνημονευόμενο στα πρακτικά της συνεδρίασης της επιτροπής αγροτικής ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της 19ης Οκτωβρίου 2011, κατά το οποίο η εν λόγω ενίσχυση δεν μπορεί να μεταβιβαστεί μέσω κληρονομικής διαδοχής, δεν ήρε τη δικαιολογημένη αυτή εμπιστοσύνη.

(υπογραφές)